

Серікова Ольга Миколаївна
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-291-6-29>

НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Оцінка людського розвитку в Україні до військових подій 2022 р., не дивлячись на окупацію частини територій Донецької та Луганської областей показує позитивну тенденцію. Так, за даними досліджень ПРООН з 1990 р. по 2019 р. значення індексу людського розвитку (ІЛР) України підвищилось з 0,729 до 0,786. За цей же період тривалість життя змінилася на 1,8 років. В подальшому відбулося деяке зниження ІЛР, в т.ч. за його структурними компонентами, за рахунок пандемії Covid-19. Станом на 2021 р. ІЛР становив 0,773, що відповідало 77 місцю серед 191 країни світу. Україна знаходилася у групі країн із високим рівнем людського розвитку. ІЛР, скорегований з урахуванням нерівності, становив 0,726, індекс гендерного розвитку – 1,012, а індекс гендерної нерівності – 0,200 [1].

В той же час, Україна відставала від країн з дуже високим рівнем людського розвитку. ІЛР в 2021 р. Швейцарії становив 0,962, Норвегії – 0,961, Ісландії – 0,959. Тривалість очікуваного життя в Україні в 2021 р. становила 71,6 років, то в Швейцарії, яка займає лідируючі позиції за ІЛР, тривалість життя 84 роки, а в Японії – 84,8 років [1].

Щодо валового національного доходу на душу населення, значення за яким є найбільш слабкою позицією в структурі ІЛР, то в Україні він на рівні 13256 \$, що значно віддаляє її від групи країн з найвищим рівнем. У Швейцарії – це 66933 \$, Норвегії – 64660 \$, Ісландії – 55782 \$ [1].

Порівняльний аналіз індексу людського розвитку України з рівнем за групами наведено в табл. 1.

Історичний екскурс доводить важливість Концепції людського розвитку для суспільства, сутність якої полягає у тому, що економічне зростання без врахування характеристик людської компоненти не сприяє комплексному розвитку країни.

Таблиця 1

Місце України за рейтингом ІЛР в 2021 р.

	Значення індексу люд- ського розвитку	Індекс людського розвитку, скорегований з урахуванням нерівності			Значення індексу гендер- ного розвитку	Значення індексу гендерної нерів- ності	Індекс багатовимірної бідності		
		Значення	Загальні втрати (%)	Різниця з рейтингом ІЛР			Значення	Чисельність (%)	Інтенсивність депривації (%)
Світ в цілому	0,732	0,590	19,4	-	0,958	0,465	0,105	21,7	48,6
Країни з дуже високим рівнем людського розвитку	0,896	0,805	10,2	-	0,986	0,155	0,002	0,5	36,6
Країни з високим рівнем людського розвитку	0,754	0,627	16,8	-	0,973	0,329	0,016	4,0	40,5
Україна	0,773	0,726	6,1	18	1,012	0,200	0,001	0,2	34,4
Країни з середнім рівнем людського розвитку	0,636	0,481	24,4	-	0,880	0,494	0,119	26,7	44,7
Країни з низьким рівнем людського розвитку	0,518	0,359	30,7	-	0,864	0,577	0,298	55,6	53,6

Джерело: [2, с. 24–27]

Основним критерієм для оцінки розвитку країни мають бути люди та їх здібності, що обумовлено особливою роллю та значенням людського капіталу. Індекс людського розвитку є інтегральним показником тривалості життя, освіти та ВВП на душу населення. Погляди на вимірювання людського розвитку змінюються і в останніх оцінках ПРООН здійснюються розрахунки індексу з урахуванням нерівності, в т.ч. за гендерною ознакою, з урахуванням планетарного тиску. Довге та

здорове життя, знання, гідні стандарти життя мають стати основними пріоритетами людського розвитку.

Масштабні втрати від військових дій та затяжний характер війни віддаляють Україну від цілей сталого розвитку та формують негативні передумови людського розвитку не тільки для нашої країни, а й для світу в цілому. В останній доповіді ПРООН наголошується на невизначеності та особливостях часу, в якому перебуває світ. Слід нагадати, що негативними як в цілому по світу, так і для України стала пандемія Covid-19. До чинників, які сповільнювали людський розвиток в Україні, додалась війна, що призводить до невизначеності, посилення поляризації доходів та зниження рівня глобального індексу людського розвитку.

Упорядники доповіді про людський розвиток 2021/2022 наголошують на тому, що окрім повсякденної невизначеності, з якою люди стикалися завжди, додаються нові, серед яких небезпечні планетарні зміни в антропоцені, прагнення до радикальних суспільних перетворень, широко поширена, посилена поляризація. Сприйняття незахищеності людини в більшості країнах світу, в т.ч. і в деяких країнах світу з дуже високим ІЛР, підвищується, а світовий ІЛР в останні два роки почав знижуватися [2, с. 3, 11, 12].

Проблема людського розвитку в Україні посилена війною з Росією. Людські втрати, масова еміграція та внутрішнє переміщення, руйнування інфраструктури ставлять людський розвиток в Україні під загрозу.

За оцінками Світового банку, станом на червень 2022 року, війна заподіяла руйнуванням на суму 97 мільярдів доларів США (більше половини довоєнного ВВП). Вартість реконструкції на даний момент оцінюється в 349 мільярдів доларів США [3, с. 5].

За оцінками Київської школи економіки, станом на 25.11.2022 р. загальна сума прямих збитків становить 136 млрд дол., непрямі збитки перевищують 165 млрд дол. [4].

Критичним є рівень безробіття в Україні на рівні 30% за методологією МОП. Зменшення участі населення у робочій силі, масова еміграція населення (понад 7 млн осіб вимушені були покинути своє житло) зменшують споживчий попит та підвищують навантаження на соціальний захист [5, с. 16–17].

За даними дослідження, проведеного Gradus Research Company (період опитування 1–9 листопада 2022 р.) для 11% населення дохід припинився, для 35% дохід зменшився більше ніж на 50%, для 23% дохід зменшився на 25–50%, для 10% дохід зменшився менш ніж

на 25%, для 9% дохід залишився без змін, для 5% дохід виріс, 6% важко відповісти [6, с. 4].

Все це, безумовно, негативно відображається на соціальній якості суспільства, рівні доходів та загальному благополуччі населення. Цілком ймовірно передбачити, що зменшиться частка середнього класу, значення якого є важливим в економічному розвитку. Змінюються пріоритети споживчого попиту. Такі дії матимуть вкрай негативні наслідки для людського розвитку в Україні. Люди залишаються без роботи та доходу, опиняючись у колі невизначеності та в умовах виживання.

Щоб зменшити ризики падіння людського розвитку відбуваються реформи в соціальній, трудовій та освітній сферах. Значні кошти спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб (Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 331 Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні; Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332 Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам; Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 р. № 333 Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб).

Освіта підлаштовується під умови війни, працюючи в змішаних режимах онлайн та офлайн навчання. Діє урядова програма «Єдина платформа цифровізації взаємодії для допомоги в релокації бізнесу» щодо регулюється Постановою Уряду № 305 від 14.03.2022, Розпорядженням Уряду № 245-р від 25.03.2022, чим скористувалися станом на 25.10.2022 р. 761 підприємство, які поступово відновлюють свою роботу на новому місці [7].

В умовах війни функціонує урядова грантова програма для бізнесу від держави – «Робота – фінансова підтримка підприємців від держави. Створено маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу на «Дія Бізнес» та кредитну програму для компаній, які потребують додаткового фінансування для реалізації експортних контрактів тощо.

В Україні діє програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка була заявлена в 2020 р. як засіб інвестиційного кредитування, а в подальшому з урахуванням пандемії та війни діє як засіб підтримки бізнесу.

Сподіваючись на те, що війна закінчиться як можна швидше, науковці та політичні діячі наголошують на необхідності розробки стратегії повоєнного відновлення. Фахівцями Національної академії наук

України здійснено оцінювання наслідків війни Росії та України в різних сферах, в промисловості, фінансовому секторі, транспортній галузі, енергетиці та запропоновано бачення повоєнного розвитку. Звертається увага на критичне становище на ринку праці та визначено пріоритети його подальшого розвитку [8].

На світовому рівні обговорюється фінансова допомога для відновлення економіки та відбудови в Україні.

В частині людського розвитку слід замислитися над питаннями повернення українських емігрантів, що передбачає створення механізмів відбудови житла, відновлення економіки, розвитку національного ринку праці. Цікавим на наш погляд є відбудова сільських територій за принципом smart села. Слід збільшити участь населення у робочій силі, створивши передумови економічного розвитку.

Література:

1. Human development reports. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>.
2. Доклад о человеческом развитии 2021/2022. Резюме. Неопределенные времена, неустроенные жизни: формируя наше будущее в меняющемся мире. UNDP. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overview-rupdf.pdf>.
3. Ukraine. IMF Country Report No. 22/323. October 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.
4. Київська школа економіки. URL: <https://damaged.in.ua>.
5. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022 року. Національний банк України. 47 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4.
6. Настрої українського бізнесу. Gradus Research Company. Листопад, 2022. 19 с. URL: https://gradus.app/documents/322/Gradus_for_KIEF_-_Business_Survey_y9d5apv.pdf.
7. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii>.
8. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ. 2022. 305 с.: табл., рис. URL: <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-reonstrukcsjapo-vojennoji-economiky.pdf>.